Rab Irén

Irodalomtanítás Németországban

Deutsch – azaz német –, ez a tantárgy neve, így egyszerűen, minden egyéb megjelölés nélkül. Így szerepel minden szövetségi tartomány tantervében, óratervében, minden bizonyítványban, minden szakmai és hivatalos iratban. Nincs különválasztva anyanyelvre és irodalomra sem a tantervben, sem az osztályozásban.

A német-tanítás feladata – ahogy a baden-württenbergi tanterv fogalmazza – irodalmi műveken keresztül a képzelőerőt, a tanulók értékrendjét és nyelvi kifejezőkészségét fejleszteni, a tudatos, differenciált nyelvhasználatot kialakítani. Bevezetőjében, mint minden tanterv, általánosságokat fogalmaz meg, mégis érdemes ezekből egyetkettőt kiragadni. Szóbeli és írásbeli megnyilatkozási formák ismerete és használata; nyelv és szöveg kreatív használata; a szellemi munka módszereibe való bevezetés; irodalmi érdeklődés kialakítása; érzékenység, érzelmi gazdagítás; fantázia, elemző gondolkodás fejlesztése – mindezt azért, hogy az emberek közötti megértést és a tudatos életvitelt elősegítsék.

Bajorországban a tanterv négy didaktikai súlypontot határoz meg: tudás-ismeret; szövegértelmezés-szövegalkotás; produktív gondolkodás; értékorientáltság. Mindezek témakörökbe rendelve, szisztematikusan épülnek be a tantervbe. Ezekre a témakörökre (szóbeli és írásbeli nyelvhasználat; irodalmi és szakszövegek, valamint nyelvi jelenségek és grammatika) a tanterv előírja a felhasználandó óraszámot. Ez a 13 éves gimnáziumi képzésben a következőképpen fest:

témakörök / tanév	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
beszéd és írás	55	50	40	40	35	25	30	40/25	30/14
irodalom és más szövegek	45	70	40	50	55	40	52	65/38	60/35
nyelvi jelenségek / grammatika	30	40	22	14	14	13	20	15/11	10/10
teljesítménymérés	20	20	18	16	16	12	18	30/16	25/16
összóraszám	150	180	120	120	120	90	120	–	–
heti óraszám	5	6	4	4	4	3	4	5/3	5/3

1. táblázat

Bár Németországban az egyes szövetségi tartományok teljes pedagógiai önállósággal rendelkeznek, a némettanítás területén tartalom és óraszám tekintetében alig van különbség.

A kilenc évig tartó gimnáziumi képzés 3 nagyobb szakaszra bontható. Az 5–6. osztály az úgynevezett orientáció szakasza, itt dől el, hogy a tanuló valóban alkalmas-e gimnáziumi tanulmányok folytatására. A német tantárgy területén ez az olvasási és szövegértelmezési készség megfelelő elsajátítását jelenti. Vajon képes-e a tanuló az életkorához illő szövegek (elbeszélések, mondák, fabulák, ifjúsági regények) tartalmi problémáinak megértésére, feltárására, ezek írásbeli megfogalmazására?

Ha igen, 7–11. osztályig fejlesztheti nyelvi-irodalmi készségét a gimnázium középső szakaszában. Ez idő alatt megtanulja a német grammatika alapjait, az írásos és szóbeli informálás műfajait és módozatait, természetesen irodalmi szövegeken keresztül. A tanulási szakasz végére a diáknak a szövegelemzés, a problémafeltárás és -kifejtés képessé-

gével kell rendelkeznie; követelmény, hogy nézeteit képes legyen igényes nyelvhasználattal és megfelelő módon érvelve értekezés formájában is kifejteni. A táblázatból látható, hogy grammatikára kevés időt fordítanak, nincs külön „nyelvtanóra", a szóbeli és írásos közlésformák óraszáma is 9. osztálytól csökken, egyre nagyobb hangsúlyt kap az irodalom: a teljes óraszámnak mintegy felét teszi ki.

Mit tanulnak irodalomból ? Nem azt és úgy, mint ahogy mi itthon megszoktuk. Nincs irodalmi kánon, nincs világirodalom. A tantervekhez olvasmányjegyzék kapcsolódik, a korosztálynak megfelelő irodalmi szövegek ajánlása, tematikus elrendezésben. Mi érdekelheti a kamaszt? Ami szokatlan, fantasztikus, ami humoros. Érdekelheti a múlt, a történelem. Vagy amit a vele egykorúak tesznek konfliktushelyzetben. Esetleg a bűn, a bűnözés, ami a mai kor egyik súlyos erkölcsi problémája. Ilyen és hasonló témakörökre bontva ajánl szövegeket az olvasmányjegyzék. Ajánl, hiszen Bajorországban évente csak 2 könyvet kötelező elolvasni és feldolgozni. Ajánl, mert csak az irodalmi órák felében feldolgozott műveknek kell az olvasmányjegyzékből kikerülniük. A többit a szaktanár kedvére válogathatja. Csak néhány megkötés van. Például 9. osztályban 2 feldolgozandó művet az 1900 előtti irodalomból kell választani, 10.-ben viszont mindenképpen 20. századi irodalmat, lehetőleg egy témáról különböző műveket, műfaji megkötés nélkül.

Nincs irodalmi kánon, nincs világirodalom. A tantervekhez olvasmányjegyzék kapcsolódik, a korosztálynak megfelelő irodalmi szövegek ajánlása, tematikus elrendezésben. Mi érdekelheti a kamaszt? Ami szokatlan, fantasztikus, ami humoros. Érdekelheti a múlt, a történelem. Vagy amit a vele egykorúak tesznek konfliktushelyzetben. Esetleg a bűn, a bűnözés, ami a mai kor egyik súlyos erkölcsi problémája. Ilyen és hasonló témakörökre bontva ajánl szövegeket az olvasmányjegyzék. Ajánl, hiszen Bajorországban évente csak két könyvet kötelező elolvasni és feldolgozni. Ajánl, mert csak az irodalmi órák felében feldolgozott műveknek kell az olvasmányjegyzékből kikerülniük. A többit a szaktanár kedvére válogathatja.

Nem maradhat ki a megtanítandó anyagból Goethe és Schiller. Bár nem oly „teljességgel", ahogy mi egy írói pályaképet tanítunk. A tanítás középpontjában mindig a mű áll, az életrajzból csak annyi szerepel, amennyit az adott mű értelmezése indokol. Az adott művet elemzik, boncolgatják, szedik ízekre heteken keresztül. Nem nyomasztja a tanárt a „tananyag kényszere", nem rohannak keresztül irodalmi korszakokon, alkotókon és műveken. Kevés művel foglalkoznak, de azokkal alaposan, hogy az elsajátított elemző tudás birtokában bármikor, bármilyen szöveget képes legyen a tanuló értelmezni, befogadni. Hogy értő, valódi olvasó váljék belőle.

Irodalomtörténet a tanítási folyamatban csak elvétve fordul elő. 11. osztályban ajánlott az irodalomtörténeti áttekintés, no nem az ókortól napjainkig – csupán a német irodalom fontosabb szakaszait kell ismerni: a felvilágosodást, a Sturm und Drangot egy regényen és egy drámán keresztül, valamint a 20. századot. Korábbi korszakok (középkor, barokk) legföljebb későbbi korszakok műveivel, tematikus összehasonlításban fordulnak elő. *Walter von der Vogelweidé*t mi magyarok tanítjuk, a németek nem. *Goethe* korai szentimentális műve, ‚Az ifjú Werther' magyaroknak kötelező olvasmány, a németek egy 2. világháború utáni kelet-német ifjúsági regény kapcsán hallanak róla.

A gimnáziumi évek 3. szakasza, az úgynevezett felső középfok a 12.-ben érkezik el és az érettségi vizsgáig tart. Ez a megszerzett ismeretek rendszerezésének, magasabb szinten való összefoglalásának ideje. Táblázatunk erre az időszakra kétféle óraszámot közöl. Ugyanis a tanulók itt már érdeklődésüknek megfelelően választhatnak: emelt szinten

vagy alapszinten kívánják-e a németet tanulni. Az alapszinten történő tanítás célja betekintést adni a német irodalom korszakaiba (a klasszikától a romantikán és a polgári realizmuson át a korai modernekig), nem feledkezve meg a kortárs irodalomról sem. Mindezt természetesen az egyes műveken keresztül teszik, sokszor a tematikus összehasonlítás módszerét választva.

Emelt szinten a német irodalom fejlődésének áttekintése mellett a művek történelmi összefüggéseit is fel kell ismerni, tartalom és forma egymásra hatását. A feladat itt már: irodalmi szövegek alkotó elemzése. Ezen a szinten már követelmény a szakirodalom, a szakkönyvek használata, az önálló tudományos ismeretszerzés. A munkamódszer is már az egyetemi szeminárium-stílust idézi. Érdemes megfigyelni a tanulók elmélyült, önálló munkavégzését. Problémafeltáró előadásokat tartanak, vitáznak, érvelnek, bizonyítanak. .Ebben a szakaszban egy 15–20 oldalas „szakdolgozatot" is kell készíteniük.

A tantervet, a tanórák tervezését itt a kimenet szabályozza. ‚Blickfeld deutsch' címmel ragyogó kézikönyv áll a tanárok rendelkezésére. Mint a cím is mutatja, e könyv egyrészt irodalomtörténeti áttekintés. Az egyes fejezetek (középkor – barokk – felvilágosodás és Sturm und Drang – klasszika – romantika – 19. századi realizmus – a századforduló irodalma – a Weimari köztársaság és a száműzetés irodalma – az 1945 utáni irodalom) röviden ismertetik a korszak jellegzetes vonásait, az ismertebb szerzők életrajzi adatait, a kapcsolódó irodalomelméleti fogalmakat magyarázatokkal. Közlik a fontosabb irodalmi szövegeket feladatokkal ellátva.

A kötet másik részében több korszakot átfogó tematikus feldolgozási javaslatokat találunk. Ilyen téma például „Az ember és az emberiség" – azaz az élet értelmének kutatása a költészetben. A témába vágó ajánlott művekből a tanár kedvére válogat, miközben átveszik a líra válfajait, a lírai műfajokat, a költői eszközöket, a kiválasztott szerzők rövid életrajzát és a korstílusok jellemző jegyeit is. Egy ilyen téma feldolgozása 2 hónap. Az epocha végén nagydolgozattal történik a számonkérés: a tanulók ötórás zárthelyi dolgozatot írnak a feldolgozott anyagból. Ez a „kisérettségi" műfaját tekintve értekezés, amely mindig egy meghatározott terjedelmű irodalmi vagy szakszöveg alapján készül. A mellébeszélés elkerülése érdekében előre meghatározzák a konkrét feladatokat. Ezek teljesítésének szintje alakítja ki az osztályzatot. A tanárokat hibaszám-mutató segíti az objektív értékelésben. E dolgozatok a megírás időtartamát, módját és a feladatok minőségét tekintve is az érettségi dolgozatra emlékeztetnek.

Maga az érettségi vizsga tartományonként különböző. Van, ahol központilag összeállított feladatokat kell a tanulóknak megoldaniuk, például a már említett Bajorországban vagy Baden-Württenbergben. Itt a tanároknak kevesebb a mozgásterük. Másutt, például Észak-Rajna-Vesztfáliában a szaktanár maga állítja össze a feladatokat. Több témajavaslatot készít, melyeket az illetékes minisztérium ellenőriztet szakmailag, és kettőt választ ki a négy javaslatból. Érdekesség, hogy 2 irodalmi és 2 szakszöveg feldolgozásának kell a javasolt szövegek közt szerepelnie. A javítást is a szaktanár végzi, majd egy második szűrőn is átmegy a dolgozat. Központilag – más iskolából – kijelölt korrektor nézi át a munkát, ellenőrzi a javítást és ő tesz javaslatot az érdemjegyre. Szóbeli vizsga németből nincs, csak abban az esetben, ha a tanuló nem ért egyet a megajánlott jeggyel.

Az érdekesség kedvéért hadd mutassak be egy emelt szintű érettségi feladatot! A feladat irodalmi szöveg elemzése és interpretációja. Két verset kell összehasonlítani, *Christian Friedrich Daniel Schubart*: ‚A pisztráng' (1786/87) és *Johann Wolfgang von Goethe*: ‚A halász' (1778) című versét. Az összehasonlítás szempontjai a következők:

– Vázolja a két szöveg cselekményének szerkezetét, illetve gondolatmenetét!

– Emelje ki az előforduló formai és nyelvi-stilisztikai jegyeket, és figyelje meg ezek funkcióját és hatását!

– Fejtse ki végül, hogy a halász, illetve halászat motívuma milyen jelentéssel bír a két szerzőnél, és milyen kifejezési szándékkal hozható kapcsolatba?

Látható, hogy a három szempont kiterjed mindenre, ami egy komplex elemzéstől elvárható: szerkezet, tartalom, forma, ezek összefüggései, fellelhető motívumok, állásfoglalás egyaránt szerepelnek bennük.

A feladatot kétféleképpen lehet elvégezni: kidolgozhatják az egyes szempontokat kisesszé formájában külön-külön, de szerkeszthetnek egybefüggő szöveget, természetesen úgy, hogy minden kérdésre benne legyen a válasz. A dolgozat elvárt terjedelme 6–8 oldal igényes munka, és az értékelésnél a legfőbb kritérium mindig a szövegből való kiindulás („Textbezug"). Versek mellett behatárolt terjedelmű (maximum 800 szó terjedelmű) irodalmi szövegek fordulhatnak elő érettségi feladatként (elbeszélés, drámarészlet, regényrészlet), hiszen a cél mindig egy szöveg adott szempontú elemzése, értelmezése.

Hasonlóképpen fest egy non-fiction szöveg elemzése is.

Mivel a tanulók gimnáziumi tanulmányaik során ilyen szövegekkel is foglalkoznak, nem okoz gondot ezek elemzése. Itt elsősorban az érvelés módszerére vonatkoznak a feladatok: Tézis, antitézis, érvek rendszere, a szövegben foglaltakkal szemben vagy mellett kritikus állásfoglalás.

A tanulók felkészülését jó tankönyvek segítik. ‚Abi-guide' címmel például remek segédkönyv áll a tanulók rendelkezésére. Ebben fontos információkat kapnak az érettségi vizsga menetéről, praktikus tanácsokat a felkészüléshez, az írásbeli dolgozat helyes felépítéséhez. A könyv felvázolja az elvárt tantárgyi ismereteket, szótárszerűen összegyűjti az irodalomelméleti fogalmakat, ismerteti a fontosabb irodalmi korszakokat, azok jellemző jegyeit. Végül valamennyi előfordulható feladattípushoz magyarázatokkal ellátott mintamegoldásokat közöl.

A német irodalomtanítást magyar részről mindig kritika éri. Hogy lehet az – szól a kérdés –, hogy a gyerek 13 év után sem hallott esetleg *Kleist*ről, hogy nem olvasott *E. T. A. Hoffmann*t, *Brecht*et, esetleg *Hauptmann*t? Hogyan lehetséges, hogy nem ismerik a világirodalom nagyjainak életrajzi adatait, és ismeretlen szerzők közepes műveit olvassák arra hivatkozva, hogy a tanár megítélése szerint ezeken keresztül jobban megtanulható az irodalmi szöveg működése? A válasz az, hogy az irodalomtanítás célja (ahogyan elvileg nálunk is!) az értő olvasóvá nevelés!

Lehet, hogy egy kvízjátékban egy német tanuló alulmaradna a gimnáziumban szerzett (illetve nem szerzett) lexikális ismereteivel. De biztosan nem kerül hátrányos helyzetbe, ha egy adott témáról, olvasott műről önálló véleményt kell megfogalmaznia, vagy nem irodalmi szöveget kell értelmeznie.

A lexikont pedig bármikor felcsaphatja, ha adatokra kíváncsi.